

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-2.39>

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОНЯТТЯ Й ОЗНАКИ

Шпитко Олег Вікторович,
ад'юнкт кафедри кримінального
процесу
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

Статтю присвячено питанню визначення поняття й ознак взаємодії слідчого з іншими учасниками в кримінальному провадженні. Автором наукової статті проаналізовані думки вчених й енциклопедичні, філософські, логічні видання, присвячені тлумаченню поняття взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального провадження. З'ясовано, що немає в науковій літературі однозначного трактування поняття взаємодії. Доведено думку, що за умов реформування органів кримінальної юстиції це питання заслуговує ще більшої уваги, адже на сьогодні воно остаточно не врегульовано на законодавчому чи підзаконному рівні й потребує якісної деталізації у відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актах. Установлено спільні ознаки, які виділяються вченими під час дослідження питань взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального провадження. Визначені характерні особливості, притаманні юридичним дефініціям взаємодії слідчого, які відрізняють думки вчених одна від одної. Обґрунтовано авторську позицію стосовно досліджуваного питання, зокрема запропоновано під взаємодією розуміти спільну діяльність суб'єктів кримінального провадження з керівною організаційною роллю слідчого, спрямовану на реалізацію завдань кримінального судочинства, узгоджену за змістом, метою, місцем і часом за умови ефективного використання наявних правових засобів і механізмів. Наголошено також, що загальними, характерними взаємодії слідчого в кримінальному провадженні ознаками слід вважати: а) різновид сумісної діяльності; б) її нормативне забезпечення; в) наявність суб'єктного складу (не менше двох учасників); г) систематичність і стійкість зв'язків; д) погодженість спільних дій за метою, місцем, часом, засобами й методами; є) спрямованість діяльності суб'єктів на виконання конкретних завдань розслідування, які обумовлюються характером слідчої ситуації, що склалася за відповідних умов; ж) рівнозначність і незалежність суб'єктів в організаційному підпорядкуванні; з) специфічність повноважень і врахування методів і засобів, властивих кожному з суб'єктів.

Ключові слова: взаємодія, слідчий, поняття, ознаки, кримінальне провадження, спільна діяльність.

INTERVIEW OF INVESTIGATIVE IN CRIMINAL PROCEEDINGS: CONCEPTS AND SIGNS

Shpitko Oleg Victorovich,
Associate Professor of Criminal Procedure
(Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine)

The article deals with the definition of the concept and characteristics of the investigator's interaction with other participants in criminal proceedings. The author of the scientific article

analyzed the opinions of scientists and encyclopedic, philosophical, logical publications devoted to the interpretation of the concept of interaction of the investigator with other participants in criminal proceedings. It is found that there is no clear interpretation of the concept of interaction in the scientific literature. It has been argued that in the context of criminal justice reform, this issue deserves even greater attention, as it is not finally regulated at the legislative or by-law level and requires better detail in the departmental and interagency normative legal acts. Common features that scientists have been identified in researching the interaction of the investigator with other participants in criminal proceedings have been identified. The characteristic features inherent in the legal definitions of the interaction of the investigator, which differentiate the opinions of scientists from each other, are identified. The author's position on the investigated issue is substantiated, in particular, it is offered to interact with the understanding of the joint activity of the subjects of criminal proceedings with the leading organizing role of the investigator, aimed at the implementation of the tasks of criminal justice, agreed on the content, purpose, place and time, if available mechanisms. It is also emphasized that the general features characteristic of the interaction of the investigator in criminal proceedings should include: a) a variety of joint activities; b) its regulatory support; c) presence of the subject composition (at least two participants); d) systematic and robust communication; e) coherence of joint actions by purpose, place, time, means and methods; g) the focus of the subjects' activities on the solution of specific investigative tasks, which are conditioned by the nature of the investigative situation that has developed under the appropriate conditions; g) Equality and independence of entities under organizational control; h) the specific nature of the authority and the consideration of the methods and means inherent in each of the entities.

Key words: interaction, investigator, concept, signs, criminal proceedings, joint activity.

Постановка проблеми. У науці кримінального процесу існують різні погляди на тлумачення поняття «взаємодії слідчого з іншими учасниками в кримінальному провадженні». Ще за часів Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) 1960 р. й колишньої міліції взаємодія відіграла ключову роль у розкритті й розслідуванні злочинів В умовах нового КПК 2012 р. це питання заслуговує ще більшої уваги, адже на сьогодні воно остаточно не врегульовано на законодавчому чи підзаконному рівні й потребує більш якісної деталізації у відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актах.

Аналіз останніх публікацій з досліджуваної теми. Питанню тлумачення поняття «взаємодії учасників у кримінальному провадженні» присвятили свої праці такі науковці й учені-процесуалісти: О.М. Бандурка, Р.С. Белкін, В.М. Горпеньов, О.В. Гриза, А.Я. Дубинський, В.В. Іванов, М.І. Кондаков, В.М. Круглий, В.М. Малюга, Д.М. Мірковець, М.М. Почтовий, В.Д. Пчолкін, С.В. Слінько, В.М. Стратонов, О.Ю. Татаров, В.І. Фаринник, М.С. Цуцкірідзе, І.Б. Шахов, А.В. Шевчишен та інші.

Метою статті є з'ясування поняття «взаємодії слідчого з іншими учасниками в кримінальному провадженні», а також виявлення характерних ознак указаній дефініції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «взаємодія» становить складний вид діяльності, правильне визначення якого має не лише теоретичне, а й велике практичне значення, оскільки дає змогу правильно класифікувати різні форми взаємодії слідчого зі співробітниками інших підрозділів. Поняття взаємодії використовується в різних галузях науки: філософії, психології, юриспруденції, соціології, соціального управління тощо. Тлумачний словник української мови під поняттям «взаємодія» розуміє «співдію», «спів діяння» [1].

В іншому енциклопедичному виданні взаємодія визначається як взаємний зв'язок між предметами в дії, а також погоджену дію між ким або чим-небудь [2, с. 85].

З філософської точки зору взаємодія розглядається як категорія, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, а також породження одним об'єктом іншого [3, с. 81].

Досить складне з точки зору розуміння визначення взаємодії запропонував В.М. Круглий. На його думку, взаємодія – це сукупність усіх взаємозв'язків між сторонами; наявність найрізноманітніших стійких, об'єктивно обумовлених і необхідних, функціонально залежних, кількісно та якісно в зовнішньому виразі не обмежених форм взаємозв'язку між ними; процес і результат взаємовпливів сторін, що взаємодіють [4, с. 134].

У логічному словнику М.І. Кондакова взаємодія розглядається як загальна форма зв'язку предметів, явищ, об'єктивної дійсності, а також поєднання думок, що є відображенням предметів, явищ, їхніх зв'язків і взаємовпливу у свідомості людини [5, с. 87].

Зазначені нами тлумачення взаємодії, які надані в енциклопедичних виданнях, логічному й філософському словниках, відзначаються абстрактністю формулювання сутності поняття, що загалом характерно для такого роду наукових видань.

Якщо спрямувати вектор нашого наукового дослідження на кримінальну процесуальну діяльність, то визначення взаємодії потребує конкретизації з точки зору необхідності реалізації функцій кримінального процесу зокрема й завдань кримінального судочинства в цілому.

Серед науковців виникало чимало дискусій з приводу визначення цього поняття, адже, як правило, воно вживається тоді, коли йдеться про спільну, узгоджену діяльність різних органів й організацій у протидії злочинності. У інших визначеннях поняття «взаємодія» виділяються такі її риси, як погодженість у діяльності за метою, місцем і часом; рівноправний (чи ж навпаки нерівноправний) характер слідчого й працівників уповноважених оперативних підрозділів; раціональні форми поєднання сил, засобів і методів; взаємопов'язаність оперативно-розшукових, процесуальних і адміністративних функцій уповноважених оперативних підрозділів з процесуальними гласними й негласними (розшуковими) діями слідчого; допоміжний характер діяльності уповноважених оперативних підрозділів; об'єднання сил і засобів тощо. У зв'язку з цим слід підкреслити, що «всі вищезгадані ознаки не суперечать одна одній, у них розкриваються різні сторони одного загального явища – взаємодії» [6, с. 97].

Проаналізуємо різні думки вчених з цього приводу.

Так, на думку Р.С. Белкіна, взаємодія є однією з форм організації розслідування злочинів, що полягає в передбаченому законом співробітництві слідчого з уповноваженим законом оперативним підрозділом, узгодженому за метою, місцем і часом, що здійснюється в межах їхньої компетенції з метою повного й швидкого розкриття злочинів, всебічного й об'єктивного розслідування кримінальної справи, розшуку особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, викрадення коштовностей та інших об'єктів, суттєвих для справи [7, с. 31].

Досить схожим за тлумаченням є визначення, запропоноване В.Д. Пчолкіним, який до ознак, перерахованих Р.С. Белкіним, додає узгодженість дій за змістом, не конкретизуючи суб'єктів взаємодії.

Так, В.Д. Пчолкін розглядає взаємодію як засновану на спільності цілей і завдань, погоджену за часом, місцем і змістом, визначену законодавством діяльність компетентних суб'єктів щодо раціонального застосування наявних сил, засобів і методів для своєчасного виявлення, розкриття й розслідування злочинів. Вихідними положеннями принципів взаємодії науковець називає такі: чітке уявлення учасниками взаємодії мети й завдань; процесуальну самостійність слідчого або особи, яка провадить дізнання або слідчі дії, невторчання в їхню процесуальну діяльність посадових осіб

і органів, які не здійснюють кримінальний процес чи оперативно-розшукову діяльність; самостійність слідчого й оперативних підрозділів і спеціалістів, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань, в обранні засобів і тактичних прийомів здійснення спільних зі слідчим заходів; чітке додержання на основі чинного законодавства компетенції учасників взаємодії; комплексне використання сил, засобів і методів, які є в розпорядженні працівників правоохоронних органів, що взаємодіють; нерозголошення даних процесуальної, оперативної діяльності учасниками, організаторами й керівниками взаємодії; прокурорський нагляд, процесуальний і відомчий контроль за взаємодією; наступальність у роботі під час розслідування [8, с. 99–100].

А.Я. Хитра у своєму визначенні акцентує увагу на колективності взаємодії й ефективному використанні правових сил і заходів.

Взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів під час здійснення кримінального провадження – це заснована на законі й спільності завдань у кримінальному судочинстві погоджена колективна діяльність, яка передбачає ефективне використання правових заходів і сил слідчих, обумовлена їхньою компетенцією й формами діяльності та спрямована на розслідування злочинів і запобігання злочинній діяльності [9, с. 6].

Досить незвично В.В. Іванов іменує взаємодію «діловим співробітництвом».

Під взаємодією оперативних підрозділів зі слідчим В.В. Іванов розуміє організований згідно з чинним законодавством і відомчими нормативними актами процес ділового співробітництва (узгоджених або спільних заходів), спрямований на виконання завдань кримінального провадження й забезпечення безпеки його учасників [10, с. 17]. Аналізуючи це визначення, І.М. Бацько вказує на те, що вдалим у наведеному визначенні є виокремлення заходів, спрямованих на виконання завдань, які здійснюються спільно або узгоджено. Наприклад, слідчий не може здійснювати оперативно-розшукові заходи, а оперативний підрозділ не уповноважений проводити деякі процесуальні дії, навіть за дорученням слідчого або прокурора (повідомляти особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення, складати обвинувальний акт тощо). Тому в деяких випадках слідчий та оперативні працівники можуть діяти спільно й одночасно, а в деяких випадках – окремо [11, с. 363].

В.С. Бородін розглядає взаємодію як організаційний процес, де визначені робочі компоненти кожного суб'єкта.

Сутність організаційного процесу в межах взаємодії В.С. Бородін вбачає у створенні структури спільної діяльності, яка складається з таких взаємопов'язаних компонентів: 1) узгоджене планування; 2) розподіл обов'язків між суб'єктами; 3) постановка перед суб'єктами чітких і конкретних задач; 4) своєчасний обмін інформацією; 5) контроль [12, с. 243–244].

С.В. Слінько акцентує увагу на взаємодії незалежних один від одного в адміністративному плані органів.

Зокрема, С.В. Слінько вважає, що взаємодія – це заснована на законі й відомчих нормативних актах діяльність незалежних один від одного в адміністративному плані органів, яка спрямовується слідчим і здійснюється за комплексного поєднання й ефективного використання повноважень, методів і форм, властивих кожному з них, з метою розкриття злочинів, запобігання злочинній діяльності й установлення обставин, які містять предмет доказування в кримінальній справі [13, с. 11].

Поширеним є підхід щодо розгляду взаємодії в широкому й вузькому значеннях. Його застосування дає змогу, на наш погляд, відокремити абстрактні положення про взаємодію (в широкому тлумаченні) й конкретизацію реалізованих заходів і засобів (у вузькому трактуванні).

У широкому значенні О.М. Бандурки взаємодія – це комплекс спільних або узгоджених за часом і місцем дії кількох оперативних підрозділів щодо вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [14, с. 140].

У вузькому значенні В.М. Малюги взаємодія полягає в планомірному здійсненні комплексу заходів у певній сфері, наприклад у боротьбі зі злочинністю. Сутність взаємодії полягає у спільних узгоджених діях, спрямованих на спільну мету, у взаємодопомозі під час вирішення відповідних завдань [15, с. 53].

Досить цікаве визначення взаємодії надав О.В. Старченко, де він запропонував розділяти взаємодію на внутрішню й зовнішню, а також розглядати як взаємопов'язаність різних ланок соціальних організаційних систем.

Визначаючи місце й роль зовнішньої взаємодії в слідчій діяльності, О.В. Старченко, розмежовуючи взаємодію слідчого на внутрішню й зовнішню, пропонував вважати її видом взаємопов'язаності слідчого й інших суб'єктів, яка передбачає діяльність різних ланок (елементів) декількох соціальних організаційних систем і полягає в узгодженні й координації притаманних їм форм діяльності, сумісному використанні сил, прийомів і методів, спільній участі в розробленні та здійсненні комплексних заходів, спрямованих на одночасне розв'язання задач, що виникають під час процесуальної діяльності слідчого, та власних соціальних завдань. Також учений зауважував, що категорії «взаємодія слідчого» та «взаємодія слідчого під час розслідування злочинів» не є тотожними, що легко пояснити тим, що розв'язання завдань, які виникають під час процесуальної діяльності слідчого, не завжди має на меті безпосередньо розслідувати злочини [16, с. 41].

Про наявність такої ознаки взаємодії, як незалежність в адміністративному плані суб'єктів, крім С.В. Слінько також наголошують у своїх працях А.Я. Дубинський та В.М. Тертишник.

А.Я. Дубинський під взаємодією пропонує розуміти засновану на законі, узгоджену за метою, часом і місцем діяльність незалежних в адміністративному аспекті органів, що виражається в поєднанні властивих цим органам засобів і методів запобігання, припинення, розкриття й об'єктивного розслідування злочинів [17, с. 103]. В.М. Тертишник пропонує визначення, що містить не лише суттєві риси такої діяльності, але й окремі елементи, які складають зміст спільної діяльності [18, с. 45].

І.П. Козаченко та В.Л. Регульський основним змістом взаємодії вважають комплексне здійснення правоохоронних заходів.

Вони визначають взаємодію як своєрідну модель комплексного здійснення оперативно-розшукових та інших правоохоронних заходів, які здійснюються з урахуванням відповідних умов оперативної ситуації (обстановки). Таким чином, це концентрація сил, засобів і методів для досягнення поставленої мети, здійснення відповідних спільних заходів, вибір таких тактичних прийомів або їх комбінацій, які найкраще забезпечують виконання завдань у винятково короткі терміни силами й засобами, що є в розпорядженні суб'єктів взаємодії за найменших затрат безумовного дотримання чинного законодавства [19, с. 180–181].

Досить узагальнене за змістом тлумачення надано В.П. Шибіко, який зазначає про необхідність взаємодіяти у зв'язку з тим, що правоохоронні органи мають спільні завдання боротьби зі злочинністю, але є самостійними, не підпорядковуються одне одному, мають різні способи й методи боротьби зі злочинністю, правильне поєднання яких повинно забезпечити успіх у запобіганні й розслідуванні злочинів [20, с. 218–219].

Логічно видається спроба В.М. Малюги виокремити ті загальні ознаки, що допоможуть сформулювати це поняття в потрібному обсязі й по-новому. Що ж до загальних ознак, характерних взаємодії слідчого в кримінальному провадженні, то серед

таких слід розглядати: а) різновид сумісної діяльності; б) її нормативне забезпечення; в) наявність суб'єктного складу (не менше двох учасників); г) систематичність і стійкість зв'язків; д) погодженість спільних дій за метою, місцем, часом, засобами й методами; е) спрямованість діяльності суб'єктів на виконання конкретних завдань розслідування, які обумовлюються характером слідчої ситуації, що склалася за відповідних умов; ж) рівнозначність і незалежність суб'єктів в організаційному підпорядкуванні; з) специфічність повноважень і врахування методів і засобів, властивих кожному з суб'єктів [15, с. 55].

Досить відмінною від інших є позиція В.М. Малюги, який пропонує взаємодію розглядати як сумісну діяльність, якій притаманні рівнозначність й незалежність суб'єктів в організаційному підпорядкуванні, а також інтеграція можливостей окремих суб'єктів.

Проаналізовані нами думки вчених щодо тлумачення взаємодії ще раз засвідчили суттєву розбіжність у визначенні поняття «взаємодії» в кримінальному провадженні взагалі. Це обумовлено низкою факторів, а саме:

- 1) значною кількістю суб'єктів взаємодії (в межах одного правоохоронного органу або ж різних відомств);
- 2) відсутністю законодавчого визначення поняття «взаємодія»;
- 3) дослідженням проблем взаємодії через призму діяльності різних учасників (оперативного працівника (І.П. Козаченко та В.Л. Регульський) чи слідчого (О.В. Старченко) тощо);
- 4) спробою поєднання в тлумаченні концептуальних засад кримінального судочинства й конкретних кримінальних процесуальних заходів і засобів;
- 5) формулюванням поняття в різні історичні періоди розвитку процесуального законодавства (до 2012 р. й після);
- 6) намаганням зіставити непоєднане (наприклад компетенцію слідчого й оперативного співробітника вважати рівнозначною, а їх як суб'єктів рівноправними (В.М. Малюга)).

Водночас нами визначені різноманітні формулювання взаємодії, як-от:

- одна з форм організації розслідування злочинів (Р.С. Белкін);
- загальна форма зв'язку предметів і явищ (М.І. Кондаков);
- діяльність компетентних суб'єктів (В.Д. Пчолкін);
- погоджена колективна діяльність, поєднана з ефективним використанням правових сил і заходів (А.Я. Хитра);
- ділове співробітництво (В.В. Іванов);
- організаційний процес, де визначені робочі компоненти кожного суб'єкта (В.С. Бородін);
- взаємопов'язаність різних ланок соціальних організаційних систем (О.В. Старченко);
- взаємодія адміністративно незалежних один від одного органів (С.В. Слінько, А.Я. Дубинський, В.М. Тертишник);
- комплексне здійснення оперативно-розшукової діяльності (ОРД) і правоохоронних заходів (І.П. Козаченко, В.Л. Регульський);
- сумісна діяльність, якій притаманні рівнозначність і незалежність суб'єктів в організаційному підпорядкуванні, а також інтеграція можливостей окремих суб'єктів (В.М. Малюга).

На нашу думку, під взаємодією слід розуміти спільну діяльність суб'єктів кримінального провадження з керівною організаційною роллю слідчого, спрямовану на реалізацію завдань кримінального судочинства, узгоджену за змістом, метою, місцем і часом, за умови ефективного використання наявних правових засобів і механізмів.

Список використаних джерел:

1. Новий Тлумачний словник української мови : у 3 т. Т. 1. Київ : АКОНІТ, 2008. 928 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
3. Философский энциклопедический словарь / под ред. Л.Ф. Ильичева и др. Москва : Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
4. Круглий В.М. Теоретико-правові засади взаємодії працівників оперативних підрозділів органів внутрішніх справ з населенням / В.М. Круглий. *Науковий вісник НАВСУ*. Київ. 2002. № 3. С. 130–136.
5. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. Москва : Наука, 1975. 717 с.
6. Равинский В.В. Общее понятие взаимодействия следователей с органами дознания при расследовании преступлений / В.В. Равинский. *Правовые проблемы укрепления российской государственности* : сб. статей / под ред. Ю. К. Якимовича. Вып. 7. Томск, 2001. С. 97–98.
7. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. Москва : БЕК, 1997. 342 с.
8. Пчолкін В.Д. Взаємодія слідчих та працівників оперативних підрозділів у ході розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2009. Вип. 9. С. 99–103.
9. Хитра А.Я. Взаємодія слідчого та органу дізнання при провадженні кримінальних справ : курс лекцій / А.Я. Хитра, В.О. Кучер. Львів : Держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. 100 с.
10. Иванов В.В. Взаємодія оперативних підрозділів органів внутрішніх справ і слідчого на досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 21.00.06 «Оперативно-розшукова діяльність» / В.В. Иванов. Київ, 1998. 20 с.
11. Бацько І.М. Процесуальні аспекти взаємодії слідчих, дізнавачів, експертів та спеціалістів / І.М. Бацько. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ* : зб. наук. праць. 2004. № 4 (18). С. 362–369.
12. Бородин В.С. Системный подход к организации взаимодействия органов досудебного следствия и дознания. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2011. Том 24 (63). № 2. С. 237–245.
13. Слинько С.В. Сущность формы и правовые основы взаимодействия следователя с органами дознания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 1991. 18 с.
14. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. Ч. 1 / О.М. Бандурка. Харків : Вид-во НУВС, 2002. 336 с.
15. Малюга В.М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів. 2016. 289 с.
16. Старченко О.В. Місце та роль зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.В. Старченко. Донецьк, 2006. 220 с.
17. Дубинский А.Я. Взаимодействие следователя и органа дознания / А.Я. Дубинский. *Ежегодник Киевской высшей школы МВД СССР*. Тезисы. Киев, 1970. С. 99–106.
18. Тертышник В.М. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений / В.М. Тертышник, С.В. Слинько. Харьков : УВД, 1995. 66 с.
19. Оперативне розпізнавання: монографія / В.А. Некрасов та ін. Київ : КНТ, 2007. 216 с.
20. Кримінальний процес України : підручник / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. Київ : Либідь, 1999. 536 с.